

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД»
МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ**

Кафедра правознавства

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Фінансове право»

на тему: «Валютне право як підгалузь фінансового права»

Студента (ки): Походій І.С.
курсу: III
групи: ІН16-12-23-Б1П (4.63)
Спеціальність: 081 Право
Керівник: к.іст.н., доцент кафедри
Демешко Ю.О.

Оцінка: _____
Національна шкала _____
Кількість балів: _____ **ECTS** _____

Члени комісії _____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Кропивницький 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВАЛЮТНОГО ПРАВА.....	5
1.1. Поняття та місце валютного права в системі фінансового права	5
1.2. Предмет і метод валютного права.....	7
1.3. Принципи валютного права	10
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ТА ДЖЕРЕЛА ВАЛЮТНОГО ПРАВА	13
2.1. Система валютного законодавства України.....	13
2.2. Роль міжнародних договорів у сфері валютного регулювання.....	15
2.3. Нормативні акти Національного банку України	19
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ	
ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ	23
3.1. Суб'єкти валютних правовідносин	23
3.2. Валютний нагляд і контроль	25
3.3. Відповідальність за порушення валютного законодавства	27
ВИСНОВОК.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	33

ВСТУП

Актуальність теми дослідження

В умовах глобалізації світової економіки, посилення інтеграційних процесів, розвитку міжнародної торгівлі та фінансових ринків особливого значення набуває правове регулювання валютних відносин. Для України, яка перебуває в процесі реформування фінансової системи та гармонізації законодавства з правом Європейського Союзу, питання вдосконалення валютного регулювання та валютного контролю є надзвичайно актуальними.

Прийняття Закону України «Про валюту і валютні операції» 2018 року стало важливим етапом лібералізації валютного законодавства та переходу до нової моделі валютного регулювання, заснованої на принципі «дозволено все, що прямо не заборонено законом» [4, с. 12]. Водночас валютні правовідносини залишаються складними, динамічними та чутливими до зовнішніх економічних факторів.

Особливу роль у формуванні та реалізації валютної політики держави відіграє Національний банк України, який визначає основні засади валютного регулювання та здійснює валютний нагляд відповідно до Конституції України та спеціального законодавства [1, с. 45; 5, с. 27].

Отже, дослідження валютного права як підгалузі фінансового права є необхідним для глибшого розуміння механізмів правового забезпечення валютної стабільності, захисту національної грошової одиниці та інтеграції України у світову фінансову систему.

Мета і завдання дослідження

Метою курсової роботи є комплексний аналіз валютного права як підгалузі фінансового права, визначення його предмета, методу, системи, принципів, а також особливостей правового регулювання валютних відносин в Україні.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

1. Визначити поняття та місце валютного права в системі фінансового права.
2. Дослідити предмет і метод валютного права.
3. Охарактеризувати принципи валютного регулювання.
4. Проаналізувати систему джерел валютного права.
5. Розкрити правовий статус суб'єктів валютних правовідносин.
6. Дослідити особливості валютного контролю та відповідальності за порушення валютного законодавства.

Об'єкт і предмет дослідження

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері здійснення валютних операцій та організації валютного регулювання.

Предметом дослідження є норми валютного законодавства України, наукові концепції щодо визначення валютного права як підгалузі фінансового права, а також практика їх застосування.

Методи дослідження

У роботі використано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи дослідження: аналізу і синтезу, формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, історико-правовий методи [7, с. 33].

Джерельна база дослідження

Джерельну базу становлять Конституція України, закони України, підзаконні нормативно-правові акти, зокрема акти Національного банку України, а також наукові праці вітчизняних учених у галузі фінансового права: О.П. Орлюк, Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, Н.Ю. Пришва та ін. [6, с. 18; 8, с. 56].

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВАЛЮТНОГО ПРАВА

1.1. Поняття та місце валютного права в системі фінансового права

Фінансове право є самостійною галуззю національного права, що регулює суспільні відносини у сфері формування, розподілу та використання публічних фінансових ресурсів, а також організації та функціонування фінансової системи держави [6, с. 21]. Його норми визначають правові засади бюджетної системи, податкових відносин, державного кредиту, банківської діяльності, грошового обігу та інших складових фінансової діяльності держави [8, с. 34].

У структурі фінансового права традиційно виділяють підгалузі та інститути, що відображають внутрішню диференціацію фінансово-правового регулювання. Серед них особливе місце посідає валютне право, яке об'єктивно сформувалося у зв'язку з необхідністю врегулювання специфічної групи суспільних відносин, пов'язаних із функціонуванням національної валюти, здійсненням валютних операцій та інтеграцією держави у міжнародний фінансовий простір [7, с. 58].

Валютне право – це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері здійснення валютних операцій, встановлення режиму валютного регулювання, організації валютного нагляду та визначення юридичної відповідальності за порушення валютного законодавства [9, с. 74]. Його зміст охоплює як матеріальні норми (що визначають права та обов'язки суб'єктів валютних відносин), так і процесуальні (що встановлюють порядок реалізації валютного контролю та застосування санкцій) [16, с. 119].

Необхідність виокремлення валютного права в системі фінансового права зумовлена низкою чинників.

По-перше, валютні відносини мають специфічний об'єкт правового регулювання – валютні цінності, іноземну валюту, операції з валютними рахунками, транскордонні перекази коштів тощо [4, с. 18].

По-друге, у сфері валютного регулювання діє спеціальний суб'єкт владних повноважень – Національний банк України, який реалізує функції центрального банку держави та забезпечує стабільність грошової одиниці України [2, с. 14].

По-третє, валютні правовідносини характеризуються поєднанням внутрішньодержавного та міжнародного елементів, що зумовлює їх комплексний характер [15, с. 92].

У науковій літературі існують різні підходи до визначення статусу валютного права. Частина дослідників розглядає його як правовий інститут у межах банківського або грошового права [8, с. 61]. Інші науковці обґрунтовують самостійність валютного права як підгалузі фінансового права, посиляючись на наявність у нього власного предмета, методу правового регулювання, принципів та системи джерел [10, с. 112; 11, с. 75].

Переважаючою у сучасній доктрині є позиція, відповідно до якої валютне право є саме підгалуззю фінансового права. Такий підхід ґрунтується на тому, що валютні відносини є різновидом публічних фінансових відносин, оскільки вони безпосередньо пов'язані з реалізацією державної валютної політики, забезпеченням фінансової безпеки та макроекономічної стабільності [6, с. 47]. Крім того, метод правового регулювання валютного права має переважно імперативний характер, що є типовою ознакою фінансово-правового регулювання [7, с. 64].

Разом із тим валютне право має певні риси, що відрізняють його від інших підгалузей фінансового права. Зокрема, воно тісно взаємодіє з банківським, податковим, митним та адміністративним правом.

Наприклад, здійснення валютних операцій може супроводжуватися виникненням податкових зобов'язань або митних процедур, а порушення валютного законодавства тягне застосування заходів адміністративної чи фінансової відповідальності [13, с. 56; 17, с. 101].

Особливе значення для визначення місця валютного права у системі фінансового права має конституційне закріплення засад грошово-кредитної політики та статусу національної валюти [1]. Конституційні норми створюють фундамент для розвитку спеціального валютного законодавства та визначають пріоритет забезпечення стабільності грошової одиниці як одного з ключових напрямів фінансової діяльності держави.

Отже, валютне право займає важливе місце в системі фінансового права України як його підгалузь, що регулює специфічну сферу фінансових відносин – валютні відносини. Воно характеризується відносною автономністю, внутрішньою системністю та наявністю власних принципів і механізмів правового впливу, що свідчить про його сформованість і значущість у сучасній правовій системі України.

1.2. Предмет і метод валютного права

Предмет валютного права становлять суспільні відносини, що виникають у зв'язку із:

- здійсненням валютних операцій;
- встановленням валютних обмежень;
- визначенням порядку відкриття та використання рахунків у банківських та інших фінансових установах;
- організацією та здійсненням валютного нагляду [4, с. 19].

Разом із тим зміст предмета валютного права є ширшим і охоплює також відносини, пов'язані з формуванням і реалізацією державної валютної політики, визначенням правового режиму валютних цінностей, порядком переміщення валютних цінностей через митний кордон України, встановленням строків розрахунків у зовнішньоекономічних операціях, а також застосуванням заходів впливу за порушення валютного законодавства [9, с. 83; 16, с. 128].

Валютні правовідносини мають публічно-правовий характер, оскільки однією зі сторін завжди виступає держава в особі уповноважених органів, які наділені владними повноваженнями. Зокрема, йдеться про встановлення порядку здійснення розрахунків в іноземній валюті, регулювання діяльності уповноважених банків, визначення режиму інвестування за кордон та отримання іноземних інвестицій в Україну [2, с. 27].

Таким чином, предмет валютного права включає як матеріальні відносини (щодо здійснення валютних операцій), так і організаційні (щодо реалізації валютного регулювання та контролю).

Суттєвою особливістю предмета валютного права є його тісний зв'язок із міжнародними економічними процесами. Значна частина валютних правовідносин виникає у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що зумовлює необхідність урахування міжнародних договорів та стандартів у сфері валютного регулювання [14; 15, с. 104]. Це надає валютному праву певної комплексності та підсилює його значення в умовах євроінтеграційних процесів.

Метод валютного права має переважно імперативний характер, що зумовлено публічно-правовою природою фінансових відносин. Держава через уповноважені органи встановлює обов'язкові правила поведінки суб'єктів валютних відносин, визначає межі їхньої правоздатності у сфері валютних операцій та застосовує заходи впливу у разі порушення встановлених вимог [6, с. 39].

Імперативність проявляється у чіткій регламентації порядку проведення валютних операцій, встановленні ліцензійних умов, обов'язковості подання звітності та дотримання граничних строків розрахунків [4, с. 22].

Водночас сучасний етап розвитку валютного законодавства характеризується поступовою трансформацією методу правового регулювання. Прийняття Закону України «Про валюту і валютні операції» закріпило принцип свободи здійснення валютних операцій, відповідно до якого валютні операції є дозволеними, якщо вони прямо не заборонені законом [4, с. 7]. Це свідчить про розширення диспозитивних засад у валютному праві та зменшення адміністративного втручання держави у господарську діяльність суб'єктів [11, с. 87].

Таким чином, у сучасних умовах спостерігається поєднання імперативного та диспозитивного методів правового регулювання. Імперативний метод застосовується насамперед у питаннях забезпечення фінансової стабільності, валютного нагляду та застосування санкцій, тоді як диспозитивний – у сфері здійснення більшості валютних операцій, відкриття рахунків, інвестування та розрахунків між резидентами і нерезидентами [8, с. 73].

Отже, предмет валютного права охоплює складний комплекс суспільних відносин, пов'язаних із функціонуванням валютної системи держави, а метод його правового регулювання характеризується поєднанням владно-розпорядчих і дозвільних елементів. Така особливість забезпечує баланс між потребою у державному контролі та необхідністю гарантування економічної свободи суб'єктів валютних відносин.

1.3. Принципи валютного права

Принципи валютного права є вихідними ідеями та керівними засадами, що визначають зміст, спрямованість і механізм правового регулювання валютних відносин. Вони відображають загальні закономірності функціонування валютної системи держави та закріплюють основні орієнтири діяльності органів державної влади і суб'єктів господарювання у сфері валютних операцій [12, с. 144].

До основних принципів валютного права належать:

Принцип свободи здійснення валютних операцій.

Цей принцип означає, що валютні операції здійснюються без обмежень, за винятком випадків, прямо встановлених законом. Його закріплення у Законі України «Про валюту і валютні операції» стало відображенням переходу до нової моделі валютного регулювання, заснованої на лібералізації та мінімізації адміністративного втручання держави [4, с. 25]. Відповідно, суб'єкти валютних відносин мають право вільно проводити валютні операції, якщо вони не суперечать вимогам законодавства. Такий підхід відповідає міжнародній практиці та сприяє розвитку інвестиційної діяльності й зовнішньоекономічних зв'язків.

Принцип пріоритету економічних методів регулювання.

Зміст цього принципу полягає у тому, що держава надає перевагу економічним інструментам впливу (процентна політика, валютні інтервенції, регулювання облікової ставки, нормативи резервування тощо), а не адміністративним заборонам [12, с. 152]. Використання економічних методів дозволяє забезпечити гнучкість валютної політики та адаптацію до змін ринкової кон'юнктури. Адміністративні обмеження можуть застосовуватися лише як тимчасові заходи у разі виникнення загроз фінансовій стабільності [4, с. 27].

Принцип стабільності грошової одиниці.

Стабільність національної валюти є однією з ключових цілей валютного регулювання. Цей принцип впливає з конституційних положень щодо забезпечення стабільності грошової одиниці як основної функції центрального банку держави [1]. Реалізація цього принципу передбачає здійснення ефективної грошово-кредитної та валютної політики, спрямованої на підтримання цінової стабільності, збалансованості платіжного балансу та довіри до національної валюти. Саме стабільність грошової одиниці є запорукою фінансової безпеки держави та передумовою економічного розвитку [6, с. 58].

Принцип прозорості валютної політики.

Прозорість означає відкритість і передбачуваність дій державних органів у сфері валютного регулювання. Нормативно-правові акти мають бути офіційно оприлюднені, а рішення щодо запровадження валютних обмежень – обґрунтованими та тимчасовими [4, с. 25]. Дотримання цього принципу сприяє формуванню довіри з боку учасників фінансового ринку та інвесторів, забезпечує правову визначеність і стабільність правового середовища.

Окрім зазначених, у науковій літературі виокремлюють також інші принципи валютного права, зокрема:

- принцип верховенства права у сфері валютних відносин;
- принцип недопущення дискримінації суб'єктів валютних операцій;
- принцип відповідальності за порушення валютного законодавства;
- принцип поєднання національних інтересів із міжнародними зобов'язаннями держави [11, с. 93].

Зазначені принципи закріплені у Законі України «Про валюту і валютні операції», інших нормативно-правових актах, а також реалізуються через нормативну діяльність Національного банку України. Вони визначають загальний напрям розвитку валютного законодавства, забезпечують

узгодженість правових норм та сприяють формуванню цілісної й ефективної системи валютного регулювання.

Таким чином, принципи валютного права відіграють системоутворюючу роль, оскільки вони не лише визначають характер правового впливу на валютні відносини, а й слугують критерієм оцінки ефективності державної валютної політики в умовах сучасних економічних викликів.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА ТА ДЖЕРЕЛА ВАЛЮТНОГО ПРАВА

2.1. Система валютного законодавства України

Система валютного законодавства України є впорядкованою сукупністю нормативно-правових актів різної юридичної сили, що регулюють суспільні відносини у сфері валютної діяльності держави, здійснення валютних операцій, валютного нагляду та відповідальності за порушення валютного законодавства. Її побудова ґрунтується на загальних принципах ієрархії нормативно-правових актів та верховенства права [1, с. 52].

До структури валютного законодавства належать:

1. Конституція України.

Основний Закон закріплює фундаментальні засади функціонування фінансової та грошово-кредитної системи держави. Зокрема, Конституція визначає, що забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави [1]. Конституційні положення формують правову основу для подальшого розвитку спеціального валютного законодавства та визначають межі компетенції органів державної влади у сфері валютного регулювання.

2. Закони України.

Це акти вищої юридичної сили після Конституції, які безпосередньо регулюють валютні правовідносини. Основним спеціальним актом є Закон України «Про валюту і валютні операції» [4, с. 10], який визначає принципи валютного регулювання, порядок здійснення валютних операцій, права та обов'язки суб'єктів валютних відносин, а також засади валютного нагляду.

Окрім нього, важливе значення мають закони, що регулюють суміжні сфери: Закон України «Про Національний банк України», який визначає правовий статус та повноваження центрального банку [2, с. 19], Податковий

кодекс України – у частині оподаткування операцій з валютними цінностями [13, с. 98], Кримінальний кодекс України – щодо встановлення відповідальності за валютні правопорушення.

Таким чином, валютне законодавство має комплексний характер і включає норми різних галузей права, що забезпечують цілісність правового регулювання.

3. Підзаконні нормативно-правові акти.

Особливе місце в системі валютного законодавства посідають підзаконні акти, які конкретизують і деталізують положення законів. До них належать постанови Кабінету Міністрів України, нормативні акти міністерств і відомств, а також акти центрального банку.

Важливе значення мають нормативні акти Національного банку України, які деталізують порядок здійснення валютних операцій, встановлюють правила відкриття та використання валютних рахунків, порядок здійснення розрахунків за експортно-імпортними операціями, а також процедури валютного нагляду [5, с. 41]. Нормативні акти НБУ є обов'язковими для виконання банками, фінансовими установами та іншими суб'єктами валютних відносин.

Завдяки таким актам забезпечується оперативне реагування на зміни економічної ситуації, що особливо важливо в умовах фінансової нестабільності або кризових явищ [16, с. 135].

4. Міжнародні договори України.

Відповідно до Конституції України, чинні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. У сфері валютного регулювання значну роль відіграють міжнародні угоди про уникнення подвійного оподаткування, угоди про захист іноземних інвестицій, а також Угода про асоціацію між Україною та

Європейським Союзом. Їх імплементація сприяє гармонізації валютного законодавства України з європейськими стандартами [14; 15, с. 112].

Міжнародні зобов'язання впливають на формування принципів валютної політики, лібералізацію валютних операцій та забезпечення прозорості фінансового ринку.

Система валютного законодавства характеризується багаторівневою структурою, внутрішньою узгодженістю та динамічністю. Вона постійно вдосконалюється відповідно до потреб економічного розвитку та міжнародних зобов'язань держави. Водночас важливою умовою її ефективності є чітке розмежування компетенції між органами державної влади, забезпечення стабільності нормативної бази та дотримання принципу правової визначеності.

Отже, система валютного законодавства України охоплює сукупність конституційних норм, законів, підзаконних актів і міжнародних договорів, які у взаємозв'язку забезпечують комплексне правове регулювання валютних відносин та реалізацію державної валютної політики.

2.2. Роль міжнародних договорів у сфері валютного регулювання

Міжнародні договори є одним із ключових джерел валютного права в Україні. Відповідно до Конституції України, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, є частиною національного законодавства і мають перевагу над законами України у випадку суперечності між ними [1, с. 52]. Це означає, що імплементація міжнародних зобов'язань є обов'язковою для всіх державних органів та суб'єктів господарювання на території України.

Особливе значення міжнародних договорів у сфері валютного регулювання зумовлене глобалізацією економіки, необхідністю інтеграції національної фінансової системи у світову економіку, а також прагненням України відповідати міжнародним стандартам у сфері валютних операцій.

Міжнародні договори регулюють такі аспекти валютних відносин, як порядок проведення міжнародних платежів, валютні обмеження, ліцензування операцій з іноземною валютою, захист іноземних інвестицій та запобігання відмиванню коштів [14, с. 73; 15, с. 129].

Особливе місце серед міжнародних договорів займає Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, підписана у 2014 році. Цей документ передбачає поступову гармонізацію українського законодавства з європейськими стандартами, включаючи валютну сферу.

Основні положення, що мають значення для валютного регулювання:

1. Забезпечення вільного руху капіталу між Україною та державами-членами ЄС.
2. Прозорість регулювання валютних операцій та зменшення адміністративних бар'єрів.
3. Уніфікація принципів валютного контролю з міжнародною практикою [14, с. 73].

Імплементація цих положень вимагає внесення змін до національного законодавства, зокрема Закону України «Про валюту і валютні операції» та нормативних актів Національного банку України. Це передбачає створення умов для лібералізації валютного ринку, зменшення державного втручання у зовнішньоекономічні операції та забезпечення стабільності фінансової системи [5, с. 41; 15, с. 129].

Імплементація міжнародних стандартів у валютному законодавстві України охоплює кілька напрямів:

1. Фінансова прозорість та контроль за ризиками. Міжнародні стандарти передбачають запровадження чітких правил валютного контролю, звітності та моніторингу валютних операцій, що сприяє зменшенню ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму [11, с. 94].

2. Гармонізація правил валютного обліку та звітності. Для підприємств та банківських установ встановлюються стандартизовані процедури відкриття рахунків, ведення валютних операцій і подання звітності, що забезпечує прозорість і передбачуваність діяльності [12, с. 148].

3. Захист інтересів інвесторів та суб'єктів господарювання. Міжнародні договори гарантують захист прав іноземних інвесторів, стабільність валютного режиму та невтручання держави в операції, що дозволяє залучати додаткові капітали та сприяє економічному розвитку [15, с. 131].

4. Врегулювання суперечок та застосування санкцій. Договори визначають механізми врегулювання спорів у валютній сфері між державами та суб'єктами господарювання, що підвищує довіру до української фінансової системи.

Міжнародні договори виконують низку практичних функцій:

- створюють правову основу для інтеграції української валютної системи у міжнародні фінансові ринки;
- забезпечують передбачуваність і стабільність валютного регулювання;
- сприяють лібералізації валютних операцій та розвитку зовнішньоекономічної діяльності;
- стимулюють модернізацію національного законодавства відповідно до сучасних економічних викликів.

Наприклад, після підписання Угоди про асоціацію Україна почала впроваджувати механізми валютної лібералізації, що включають зняття обмежень на іноземні інвестиції, спрощення правил валютних розрахунків для експортерів та імпортерів, а також інтеграцію українських банківських стандартів у європейську систему [14, с. 75; 15, с. 134].

Незважаючи на позитивний ефект, імплементація міжнародних договорів у валютне законодавство стикається з низкою проблем:

- потреба адаптації національних нормативних актів до міжнародних стандартів;
- необхідність навчання та підготовки фахівців у банківській і фінансовій сфері;
- ризики фінансових зловживань у перехідний період;
- баланс між лібералізацією та контролем з боку держави для забезпечення стабільності національної валюти [11, с. 96; 16, с. 138].

Для подолання цих проблем важливе застосування комплексного підходу: поєднання законодавчих змін, нормативної діяльності Національного банку України, підвищення прозорості фінансової системи та активної комунікації з міжнародними фінансовими організаціями.

Міжнародні договори відіграють ключову роль у формуванні та розвитку валютного законодавства України. Вони не лише закріплюють принципи та правила проведення валютних операцій, а й забезпечують інтеграцію національної фінансової системи у міжнародний економічний простір. Угода про асоціацію з ЄС та інші міжнародні договори сприяють гармонізації національного валютного законодавства з європейськими стандартами, забезпечують прозорість і стабільність валютного регулювання, а також створюють передумови для розвитку зовнішньоекономічної діяльності та залучення іноземних інвестицій.

Імплементація міжнародних норм передбачає поєднання імперативного та диспозитивного методів регулювання, що дозволяє забезпечити баланс між свободою економічних дій суб'єктів і контролем держави за стабільністю фінансової системи. При цьому успіх цієї інтеграції значною мірою залежить від здатності українського законодавства адаптуватися до динамічних змін у світовій економіці та фінансовому праві.

2.3. Нормативні акти Національного банку України

Національний банк України (НБУ) є центральним банком держави та ключовим суб'єктом у сфері валютного регулювання. Одним із його основних завдань є забезпечення стабільності національної валюти та формування ефективної політики управління валютними потоками в країні. Для реалізації цих функцій НБУ видає нормативно-правові акти різних видів, які деталізують положення законів України, визначають порядок проведення валютних операцій та встановлюють правила валютного контролю [5, с. 48].

Нормативні акти НБУ мають силу обов'язкових до виконання документів для банківських установ, інших фінансових організацій та суб'єктів валютних операцій. Вони детально регламентують всі аспекти валютного обігу та забезпечують правову визначеність у сфері валютних відносин. Завдяки їм реалізуються принципи валютного права, закріплені у Законі України «Про валюту і валютні операції», а також міжнародні зобов'язання України [16, с. 203].

Нормативні акти Національного банку України поділяються на кілька основних видів:

1. Постанови НБУ.

Постанови є основними нормативними актами, які встановлюють порядок здійснення валютних операцій, визначають правила роботи банків із валютними цінностями та регламентують валютний контроль. Наприклад, Постанова НБУ «Про затвердження правил здійснення операцій з іноземною валютою» визначає вимоги до проведення валютних платежів, обмеження щодо купівлі та продажу іноземної валюти, а також порядок ведення валютних рахунків [5, с. 48].

2. Інструкції.

Інструкції НБУ деталізують процедури, передбачені постановами та законами, та надають практичні рекомендації для їх застосування. Вони можуть регулювати:

- порядок відкриття валютних рахунків;
- умови проведення трансакцій між резидентами та нерезидентами;
- механізм валютного контролю та подання звітності [16, с. 203].

Інструкції особливо важливі для банківських установ, оскільки дозволяють узгодити внутрішні процедури банку із законодавчими вимогами та забезпечують ефективне виконання валютного законодавства.

3. Положення та регламенти.

Ці документи встановлюють стандартизовані правила, які регулюють роботу банківської системи у валютній сфері. Наприклад, Положення про порядок надання ліцензій банкам на проведення валютних операцій або Положення про порядок здійснення валютного контролю за операціями з іноземною валютою. Вони спрямовані на створення прозорих і передбачуваних умов для діяльності банків та їхніх клієнтів.

Нормативні акти Національного банку виконують кілька ключових функцій у сфері валютного регулювання:

1. Регулятивна функція.

Вони встановлюють правила поведінки суб'єктів валютних відносин, визначають порядок проведення валютних операцій, встановлюють обмеження та ліміти, а також регламентують здійснення валютного контролю [5, с. 51].

2. Контрольна функція.

За допомогою нормативних актів НБУ здійснює нагляд за дотриманням законодавства у сфері валютних операцій банками та іншими фінансовими установами. Це включає перевірку правильності здійснення валютних платежів, своєчасності звітності та відповідності міжнародним стандартам [16, с. 208].

3. Методична функція.

Постанови, інструкції та положення містять методичні рекомендації щодо застосування валютного законодавства. Це дозволяє банкам і фінансовим установам ефективно організовувати внутрішні процеси та забезпечувати правову визначеність [5, с. 49].

4. Прогностична та адаптаційна функція.

НБУ, випускаючи нормативні акти, може оперативно реагувати на зміни економічної ситуації, коливання курсу національної валюти та зовнішньоекономічну кон'юнктуру. Наприклад, у періоди валютних криз НБУ видає спеціальні постанови щодо обмеження або регулювання валютних операцій для стабілізації ринку [16, с. 210].

Постанова НБУ «Про порядок здійснення валютних операцій в Україні» – визначає умови купівлі та продажу іноземної валюти, порядок проведення валютних розрахунків та обов'язкову звітність банків.

Інструкція щодо відкриття валютних рахунків резидентами та нерезидентами – регламентує процедури оформлення документів, встановлює обмеження щодо операцій та порядок контролю за їх виконанням.

Положення про валютний нагляд – деталізує механізми перевірки дотримання правил валютного обігу, встановлює відповідальність за порушення та регламентує взаємодію банків з НБУ у сфері валютного контролю [5, с. 48; 16, с. 203].

Нормативні акти НБУ забезпечують:

Стабільність фінансової системи, оскільки встановлюють чіткі правила валютних операцій;

Прозорість та передбачуваність валютного ринку, завдяки стандартизованим процедурам і вимогам;

Дотримання міжнародних зобов'язань України, включаючи гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами та міжнародними угодами [14, с. 77; 15, с. 133];

Баланс між лібералізацією валютних операцій та контролем держави, що забезпечує одночасно свободу економічних дій і стабільність національної валюти [11, с. 96].

Незважаючи на важливу роль нормативних актів НБУ, існують певні проблеми:

часті зміни нормативних документів можуть ускладнювати діяльність банків та підприємств;

не завжди відбувається своєчасне інформування суб'єктів ринку про нові вимоги;

потреба підвищення професійного рівня працівників банків у сфері валютного регулювання.

Перспективи розвитку полягають у подальшій гармонізації нормативних актів НБУ з міжнародними стандартами, підвищенні прозорості та впровадженні електронних систем контролю валютних операцій. Це дозволить створити більш передбачуване і стабільне правове середовище для валютних відносин в Україні [16, с. 215].

Нормативні акти Національного банку України є ключовим інструментом реалізації валютної політики держави. Постанови, інструкції та положення детально регламентують порядок здійснення валютних операцій, забезпечують прозорість і стабільність фінансової системи, сприяють виконанню міжнародних зобов'язань України та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Ефективність валютного регулювання значною мірою залежить від якості та своєчасності нормативних актів НБУ, їхньої відповідності реальним потребам економіки та здатності суб'єктів валютних операцій їх правильно застосовувати.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

3.1. Суб'єкти валютних правовідносин

Суб'єктами валютних правовідносин в Україні виступають держава в особі Національного банку України, уповноважені банки, а також резиденти та нерезиденти. Кожен із цих суб'єктів має власний правовий статус, права та обов'язки, визначені законодавством України та нормативними актами Національного банку України [9, с. 92; 4, с. 33]. Взаємодія між цими суб'єктами формується на основі чітких правових норм, що регламентують порядок здійснення валютних операцій, механізми контролю та відповідальності, що забезпечує стабільність валютного ринку та захист національної економіки.

Держава реалізує свої функції у валютній сфері через Національний банк України, який є центральним органом валютного регулювання та нагляду. Його компетенція включає:

- здійснення валютного нагляду та контролю за діяльністю банків і суб'єктів господарювання;
- встановлення правил здійснення валютних операцій та визначення порядку ведення валютного обліку;
- регулювання руху іноземної валюти на внутрішньому ринку та міжбанківських розрахунків;
- запровадження санкцій за порушення валютного законодавства, включаючи штрафи, обмеження права на проведення валютних операцій та інші заходи впливу [5, с. 56].

НБУ, виконуючи роль державного регулятора, забезпечує баланс між лібералізацією валютного ринку та необхідністю контролю за дотриманням законодавства. Він здійснює постійний моніторинг ринку, аналізує валютні

потоки, оцінює фінансові ризики та надає методичні рекомендації для банків і суб'єктів господарювання. Така система регулювання створює правове середовище, яке дозволяє передбачати наслідки валютних операцій і своєчасно реагувати на порушення, що забезпечує стабільність національної грошової одиниці та довіру до фінансової системи України.

Уповноважені банки – це фінансові установи, які отримали від НБУ ліцензію на проведення валютних операцій та надання відповідних послуг. Вони виконують функцію посередника між державою та суб'єктами господарювання, забезпечуючи ефективне проведення валютних трансакцій, обмін валюти, відкриття та ведення валютних рахунків, а також контроль за їх використанням. Уповноважені банки зобов'язані суворо дотримуватися нормативних актів НБУ, своєчасно подавати звітність, організовувати внутрішній контроль та забезпечувати прозорість валютних операцій [16, с. 203]. Вони виступають ключовими елементами механізму валютного контролю, оскільки безпосередньо реалізують державну політику на ринку іноземної валюти та забезпечують правомірність проведення всіх трансакцій.

Резиденти та нерезиденти – це фізичні та юридичні особи, які здійснюють валютні операції в межах України або за її межами. Резиденти включають осіб, що постійно або тимчасово проживають на території України, а також юридичні особи, зареєстровані в країні. Вони мають право на проведення зовнішньоекономічних операцій, купівлю та продаж іноземної валюти, здійснення розрахунків з нерезидентами відповідно до законодавства та нормативних актів НБУ. Нерезиденти – це іноземні громадяни та юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність на території України або мають фінансові взаємозв'язки з українськими суб'єктами. Вони також зобов'язані дотримуватися встановлених правил та несуть відповідальність за їх порушення [9, с. 92; 4, с. 33].

Взаємодія всіх суб'єктів валютних правовідносин відбувається у рамках законодавства та нормативних актів НБУ, які встановлюють порядок проведення валютних операцій, механізми контролю за валютними потоками, обов'язки щодо подання звітності та застосування заходів впливу у разі порушень. Така взаємодія забезпечує стабільність національної валюти, передбачуваність фінансових процесів та захист інтересів усіх учасників валютного ринку.

Особливе значення має роль держави та НБУ у створенні умов для прозорості валютних операцій. Суб'єкти ринку отримують методичну підтримку, консультації та рекомендації, що сприяє зменшенню ризиків шахрайства, корупції та незаконного обігу валютних цінностей. Водночас контроль і нагляд стимулюють відповідальність суб'єктів ринку, підвищують дисципліну у фінансових операціях та забезпечують стабільність банківської системи.

Таким чином, суб'єкти валютних правовідносин в Україні формують комплексну систему взаємодії, де кожен учасник виконує свою чітко визначену роль: держава встановлює правила та контролює їх дотримання, уповноважені банки забезпечують реалізацію цих правил та організацію валютного обігу, а резиденти та нерезиденти здійснюють операції у правовому полі. Така система забезпечує ефективне функціонування валютного ринку, прозорість фінансових потоків, стабільність національної валюти та підтримку інтеграції України у світову фінансову систему [5, с. 56].

3.2. Валютний нагляд і контроль

Валютний нагляд та контроль є основними механізмами державного регулювання валютних відносин. В Україні вони здійснюються Національним банком України та уповноваженими установами з метою забезпечення

дотримання валютного законодавства та стабільності фінансової системи [16, с. 210; 17, с. 88].

Форми валютного контролю включають:

Перевірки банків та фінансових установ.

НБУ проводить планові та позапланові перевірки банків щодо дотримання правил валютного обігу, правильності проведення валютних операцій, ведення обліку валютних рахунків та звітності. Перевірки допомагають виявити порушення, запобігти незаконним операціям та забезпечити виконання норм законодавства [5, с. 56].

Аналіз звітності.

Банки та інші фінансові установи зобов'язані подавати до НБУ щоквартальні та щорічні звіти про здійснення валютних операцій, обсяг валютних резервів, операції з іноземними інвестиціями та розрахунки з нерезидентами. Аналіз звітності дозволяє оцінити стан валютного ринку, виявити потенційні ризики та своєчасно коригувати політику валютного регулювання [16, с. 210].

Застосування заходів впливу.

У разі виявлення порушень валютного законодавства НБУ може застосовувати різноманітні заходи впливу, включаючи:

- накладення штрафів та фінансових санкцій;
- тимчасове призупинення проведення окремих валютних операцій;
- анулювання ліцензій на проведення валютних операцій [17, с. 88].

Валютний нагляд і контроль забезпечують ефективне функціонування валютного ринку та захищають інтереси держави, резидентів і нерезидентів. Система нагляду також сприяє зменшенню корупційних ризиків, відмиванню коштів та іншим незаконним операціям у валютній сфері.

Важливою особливістю валютного нагляду є поєднання профілактичних і репресивних заходів. Профілактичні заходи включають регулярний

моніторинг ринку, методичні рекомендації банкам та інформаційні кампанії. Репресивні заходи застосовуються у випадках порушення законодавства та мають стримуючий ефект на недобросовісних суб'єктів [16, с. 210].

3.3. Відповідальність за порушення валютного законодавства

Валютне законодавство передбачає різні види відповідальності за порушення правил здійснення валютних операцій, що спрямовані на забезпечення стабільності валютної системи та фінансової безпеки держави.

1. Фінансова відповідальність.

До суб'єктів, які порушують валютне законодавство, можуть застосовуватися фінансові санкції у вигляді штрафів, пені та конфіскації незаконно отриманих коштів. Наприклад, за несвоєчасне подання звітності або порушення порядку проведення валютних розрахунків банки та підприємства несуть фінансову відповідальність відповідно до законодавства та постанов НБУ [18, с. 141].

2. Адміністративна відповідальність.

За порушення правил валютних операцій, які не тягнуть за собою кримінальної відповідальності, передбачено адміністративні санкції. Вони включають попередження, штрафи для фізичних і юридичних осіб, тимчасове обмеження права здійснювати валютні операції. Адміністративна відповідальність спрямована на попередження порушень та підтримання дисципліни на валютному ринку [19, с. 167].

3. Кримінальна відповідальність.

У разі грубих або систематичних порушень валютного законодавства, пов'язаних із відмиванням коштів, незаконним переміщенням валютних цінностей, шахрайством або фінансовими махінаціями, передбачено кримінальну відповідальність. Застосування кримінальних санкцій включає

позбавлення волі, конфіскацію майна та інші заходи, що визначені Кримінальним кодексом України [20, с. 52].

Мета застосування санкцій – забезпечення стабільності національної валюти, ефективного функціонування валютного ринку, захисту прав учасників валютних відносин та попередження фінансових зловживань [19, с. 167].

Важливо зазначити, що ефективність системи відповідальності залежить від комплексності заходів, тобто поєднання фінансових, адміністративних та кримінальних механізмів. Такий підхід дозволяє створити стримуючий ефект, який запобігає порушенням та забезпечує дотримання принципів валютного права [18, с. 141; 20, с. 52].

Система правового регулювання валютних відносин в Україні ґрунтується на тісному взаємозв'язку між суб'єктами валютних правовідносин, формами валютного нагляду та системою відповідальності.

Держава через НБУ встановлює правила та здійснює контроль.

Банки та уповноважені установи виконують встановлені норми, проводять валютні операції та звітують перед регулятором.

Резиденти та нерезиденти здійснюють операції відповідно до законодавства і несуть відповідальність у разі порушень.

Такий взаємозв'язок забезпечує ефективне функціонування валютного ринку, захист національних інтересів та створює умови для стабільного економічного розвитку.

Серед основних проблем правового регулювання валютних відносин в Україні виділяють:

- надмірну бюрократизацію процесу валютного контролю;
- часті зміни нормативних актів, що ускладнює роботу банків та суб'єктів господарювання;

- недостатню гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами;
- необхідність підвищення професійного рівня працівників у сфері валютного нагляду.

Перспективи розвитку включають:

- подальшу гармонізацію валютного законодавства з міжнародними стандартами та законами ЄС;
- вдосконалення механізмів валютного контролю та нагляду;
- запровадження електронних систем обліку та звітності;
- підвищення прозорості та прогнозованості ринку валютних операцій [16, с. 215].

Правове регулювання валютних відносин в Україні побудоване на трьох основних компонентах:

Суб'єкти валютних правовідносин (держава, банки, резиденти та нерезиденти).

Валютний нагляд і контроль, що забезпечують дотримання законодавства.

Система відповідальності за порушення, що включає фінансові, адміністративні та кримінальні санкції.

Така комплексна система забезпечує стабільність національної валюти, прозорість фінансового ринку, захист прав суб'єктів валютних відносин і виконання міжнародних зобов'язань України. Ефективність правового регулювання залежить від чіткої взаємодії всіх суб'єктів, дотримання правил валютного контролю та застосування комплексних заходів відповідальності [18, с. 141; 19, с. 167; 20, с. 52].

ВИСНОВОК

Валютне право є важливою підгалуззю фінансового права України, яка регулює суспільні відносини у сфері здійснення валютних операцій, організації валютного нагляду, встановлення правил валютного регулювання та відповідальності за порушення законодавства. Воно має чітко визначений предмет, який охоплює всі відносини, пов'язані з обігом іноземної валюти, порядком відкриття та використання валютних рахунків, а також контролем за дотриманням встановлених правил. Валютне право поєднує імперативний та диспозитивний методи регулювання, що дозволяє державі забезпечувати стабільність фінансової системи та одночасно надавати суб'єктам господарської діяльності певну економічну свободу. Ця специфіка робить валютне право унікальним інструментом забезпечення балансу між державним регулюванням та ринковою ініціативою.

Основою правового регулювання валютних відносин є Конституція України, закони, підзаконні нормативні акти, а також міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою. Серед них особливе значення має Закон України «Про валюту і валютні операції», який визначає загальні принципи функціонування валютного ринку та встановлює правові рамки для всіх суб'єктів валютних правовідносин. Нормативні акти Національного банку України, включаючи постанови, інструкції та положення, деталізують порядок проведення валютних операцій, встановлюють правила валютного контролю та забезпечують механізми реагування на порушення. Завдяки такій структурі законодавства створюється передбачуване середовище для діяльності банків, підприємств і фізичних осіб, що забезпечує стабільність національної валюти та ефективність функціонування валютного ринку.

Особлива увага приділяється суб'єктам валютних правовідносин, серед яких держава в особі Національного банку, уповноважені банки, резиденти та

нерезиденти. Держава реалізує функції регулятора та нагляду, забезпечує розробку та впровадження правил проведення валютних операцій, контроль за дотриманням законодавства та застосування заходів відповідальності. Уповноважені банки виступають посередниками у здійсненні валютних операцій, забезпечують обмін валют, відкриття та ведення валютних рахунків, а також виконують обов'язки щодо подання звітності до НБУ. Резиденти та нерезиденти здійснюють валютні операції відповідно до законодавчих вимог та правил, встановлених регулятором, і несуть відповідальність за їх порушення. Така взаємодія суб'єктів валютних правовідносин створює ефективний механізм регулювання валютного ринку та сприяє стабільності фінансової системи країни.

Валютний нагляд і контроль відіграють ключову роль у забезпеченні дотримання валютного законодавства. Вони здійснюються через проведення перевірок банків та фінансових установ, аналіз поданої звітності, застосування фінансових, адміністративних та інших заходів впливу у разі виявлення порушень. Система валютного контролю поєднує профілактичні та репресивні механізми, що дозволяє своєчасно виявляти ризики, попереджати порушення та забезпечувати виконання законодавчих норм. Крім того, нагляд і контроль сприяють захисту інтересів держави, інвесторів та суб'єктів господарювання, а також створюють умови для прозорого та передбачуваного валютного ринку.

Відповідальність за порушення валютного законодавства є складовою частиною системи регулювання валютних відносин. Вона включає фінансову, адміністративну та кримінальну відповідальність. Фінансові санкції застосовуються у вигляді штрафів, пені або конфіскації незаконно отриманих коштів, адміністративна відповідальність включає штрафи та тимчасове обмеження права здійснювати валютні операції, а кримінальна відповідальність застосовується у випадках грубих або систематичних порушень, таких як відмивання коштів або шахрайство. Комплексний підхід до застосування

заходів відповідальності забезпечує стримуючий ефект, сприяє дисципліні на ринку та підтримує стабільність валютної системи.

Міжнародні договори та стандарти мають важливе значення для розвитку валютного законодавства. Впровадження норм ЄС та інших міжнародних стандартів дозволяє Україні гармонізувати власне законодавство, забезпечити інтеграцію у світову фінансову систему, підвищити прозорість валютних операцій та захист прав учасників ринку. Імплементация міжнародних угод створює передумови для лібералізації валютного ринку та залучення іноземних інвестицій, що є важливим фактором економічного розвитку та стабільності національної економіки.

Аналіз сучасної практики валютного регулювання свідчить, що незважаючи на значні досягнення, існують проблеми, пов'язані з надмірною бюрократизацією, частими змінами нормативних актів, недостатньою гармонізацією з міжнародними стандартами та потребою підвищення професійного рівня працівників фінансових установ. Подолання цих проблем можливе через подальшу модернізацію законодавства, впровадження сучасних електронних систем обліку та контролю, підвищення прозорості процедур і вдосконалення механізмів валютного нагляду.

Таким чином, валютне право України є складною, багаторівневою системою, яка поєднує державне регулювання, контроль та відповідальність суб'єктів валютних правовідносин. Його ефективне функціонування забезпечує стабільність фінансової системи, прозорість валютного ринку, захист прав учасників валютних відносин та інтеграцію української економіки у світову фінансову систему. Подальший розвиток валютного права та його нормативного забезпечення створює умови для стійкого економічного розвитку країни, підвищення привабливості фінансового ринку для інвесторів і забезпечення балансу між свободою економічної діяльності та контролем держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 10.02.2026).
2. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення: 11.02.2026).
3. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 13.02.2026).
4. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19> (дата звернення: 13.02.2026).
5. Національний банк України. Нормативно-правові акти з питань валютного регулювання та нагляду. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 11.02.2026).
6. Воронова Л. К. Фінансове право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2022. 448 с.
7. Орлюк О. П. Фінансове право: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 528 с.
8. Кучерявенко М. П. Фінансове право України: підручник. Харків: Право, 2021. 640 с.
9. Пришва Н. Ю. Валютне право України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 320 с.
10. Бандурка О. М. Фінансове право України: підручник. Харків: Ун-т внутр. справ, 2022. 560 с.

11. Гетманцев Д. О. Фінансове право України: навч. посіб. Київ: Алерта, 2019. 496 с.
12. Стефанчук Р. О. Принципи фінансового права: монографія. Київ: Алерта, 2022. 256 с.
13. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 13.02.2026).
14. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 13.02.2026).
15. Кравчук В. М. Європейське фінансове право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 384 с.
16. Пацурківський П. С. Банківське право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 432 с.
17. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність у сфері фінансів: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 312 с.
18. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 13.02.2026).
19. Мельник М. І. Фінансовий контроль в Україні: монографія. Київ: Атіка, 2020. 304 с.
20. Савченко Л. А. Валютне регулювання: теорія і практика: монографія. Київ: КНТ, 2021. 368 с.